

ВІДГУК

**офіційного опонента – доктора педагогічних наук,
професора Рогальської-Яблонської Інни Петрівни
на дисертацію Біличенко Ганни Валеріївни**

**«Соціально-педагогічний супровід розвитку комунікативної культури
дітей молодшого шкільного віку у загальноосвітніх школах-інтернатах»,
подану до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних
наук зі спеціальності 13.00.05 – соціальна педагогіка**

Соціально-педагогічний супровід зростання особистості на ранніх етапах соціалізації є важливим завданням соціально-педагогічної теорії і практики, особливо коли йдеться про вихованців інтернатних закладів, які з різних причин залишилися поза сімейним оточенням і перебувають у складних життєвих обставинах. І хоча Урядом України розпочато реформу деінституації через реалізацію «Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки», наразі в закладах інтернатного типу залишається значна кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, що актуалізує проблему соціально-педагогічного супроводу розвитку комунікативної культури дітей молодшого шкільного віку у загальноосвітніх школах-інтернатах. Дисертаційна робота Біличенко Г.В. висвітлює актуальну для сучасної теорії і практики проблему переформатування системи соціального виховання на пріоритетність особистісного розвитку дитини з урахуванням її потреб, інтересів й можливостей, подолання труднощів у спілкуванні, залучення до різних видів діяльності, найважливішим з яких є комунікація, актуалізує вивчення проблеми розвитку комунікативної культури дітей молодшого шкільного віку, а також забезпечення для цього відповідних соціально-педагогічних умов. Аналіз практики діяльності закладів інтернатного типу засвідчує наявність суперечностей між об'єктивною потребою суспільства в оптимальному розвитку соціально-комунікативної культури особистості та недостатнім використанням можливостей його забезпечення в сучасній системі інтернатної освіти, а також наявністю чинників, які ускладнюють цей процес. Отже,

представлена до захисту дисертаційна робота Біличенко Г.В. присвячена важливій для сучасної соціально-педагогічної науки проблемі, є актуальною, своєчасною працею, і має важливу як наукову, так і практичну значущість.

Не викликає заперечень науковий апарат дисертації, в цілому його основні компоненти методологічно обґрунтовано. Мету, завдання, об'єкт, предмет дослідження сформульовано науково грамото; вони відповідають заявленій темі й реалізовані в ході експериментальної роботи.

Подана на захист дисертація має усі необхідні ознаки наукової новизни, яка є беззаперечною і цілком очевидною. Серед найважливіших здобутків опонованої дисертації варто відмітити визначення та обґрунтування соціально-педагогічних умов розвитку комунікативної культури молодших школярів ЗОШ у процесі соціально-педагогічного супроводу (організація соціокультурного середовища ЗОШ, зорієнтованого на розвиток комунікативної культури молодших школярів; теоретико-методичне забезпечення діяльності педагогів загальноосвітніх шкіл-інтернатів щодо соціально-педагогічного супроводу розвитку комунікативної культури дітей молодшого шкільного віку; наповнення змісту соціально-педагогічного супроводу розвитку комунікативної культури дітей молодшого шкільного віку загальноосвітніх шкіл-інтернатів інтерактивними формами та методами освітньої діяльності).

Варто також виокремити в позитивному фонді й такий аспект дослідження, як його практичну значущість, яка презентована розробленим авторкою соціально-педагогічним проектом «Комунікативний портрет – поряд і разом», програмою тренінгу розвитку соціально-комунікативних умінь «Країна розуміння»; тематичним планом і програмою семінару «Комунікативна культура педагога як вимога сучасності» для педагогічних кадрів шкіл-інтернатів з використанням лекцій-діалогів, проблемних завдань, тренінгів, практикумів, рольових і ділових ігор, презентацій тощо; соціально-педагогічною програмою «Я серед інших», що впроваджувалась у рамках діяльності гуртка «Школа спілкування»; дібраним та адаптованим пакетом

діагностичних матеріалів для визначення рівня розвитку комунікативної культури дітей молодшого шкільного віку ЗОШ.

Обґрунтованою і логічною є структура дисертації, яка презентована вступом, двома розділами, висновками до них, висновками, списком використаних джерел (466 найменувань, із них 14 – іноземною мовою). Усі композиційні частини роботи вирізняються чіткою логікою викладу змісту дисертації і завершені достатньо глибокими і логічними висновками. Доповнюють і конкретизують зміст дисертації 19 додатків, представлені на 133 сторінках.

Результати проведеного дослідження впроваджено в практику роботи загальноосвітніх шкіл-інтернатів Донецької і Харківської областей. Зміст і результати дослідження відображено у 18 одноосібних наукових працях авторки, з них: 7 – у наукових фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному виданні, 8 – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій, 2 – в інших наукових виданнях.

Відтепер дозвольте зупинитися на аналізі змістового аспекту дисертації і представити найсуттєвіші здобутки поданої на захист роботи. У дисертаційній роботі представлена досить оптимальна з практичної точки зору стратегія наукового пошуку, який дисертантка починає з аналізу феномену «комунікативна культура», здійсненого на підставі висвітлення базових, суміжних та підпорядкованих понять проблемного кола зазначеної категорії (культура, спілкування, комунікація, міжособистісна взаємодія, культура мовлення, культура спілкування, комунікативні здібності, комунікативні якості особистості, комунікативні вміння, комунікативна компетентність). Такий докладний аналіз засвідчує наукову компетентність автора, її володіння загальними проблемами з питань не лише культури, а й соціалізації особистості, їх осмислення на засадах діалектичного взаємозв'язку категорій «соціалізація» і «культура», у якому «культура» постає як засіб і як результат соціалізації особистості (стор. 47).

Опрацювання достатньої кількості соціологічних, культурологічних,

психолого-педагогічних джерел дозволило автору уточнити сутність поняття *комунікативна культура особистості* (як динамічне поліструктурне інтегративне утворення особистості, що обумовлюється зовнішніми умовами (соціальна ситуація розвитку особистості) і внутрішніми чинниками (комунікативні здібності та якості особистості) та забезпечує гармонійну соціалізацію особистості через взаємодію з реальним соціальним середовищем і самим собою), а також уточнити його структуру, представлену взаємопов'язаними компонентами: (аксіологічним, знаннєвим, емоційним, поведінковим).

Серед переваг наукової роботи Біличенко Г.В. слід відзначити і те, що автор не лише здійснює загальну характеристику проблеми розвитку комунікативної культури молодших школярів, а й, опираючись на здобутки психологічної науки, звертається до психологічних закономірностей досліджуваного віку, з'ясовує особливості соціальної ситуації розвитку особистості дитини в освітньому просторі інтернатного закладу, які необхідно враховувати при формуванні її комунікативної культури.

Привертає увагу матеріал дисертації, який присвячено розкриттю потенціалу соціально-педагогічного супроводу. Зауважимо, що опираючись на здобутки соціально-педагогічної науки, автор абсолютно правомірно визначає його як специфічний вид соціальної, з одного боку, та педагогічної – з іншого, діяльності, суть якого полягає в посиленні позитивних і в нейтралізації негативних тенденцій у розвитку дитини. Автором висвітлено функції (загальні: діагностична, аналітична, прогностична, перетворювальна та спеціальні: розвивальна, превентивна, комунікативна, організаторська, нормативно-правова, соціально-педагогічна), особливості (особистісна зорієнтованість, соціальна активність і суб'єктність, партнерство, співпраця та діалог, взаємодія, неупереджене ставлення, добровільність, доброзичливість, співчуття та розуміння, довіра та повага, урахування позитивного досвіду), етапи (проблематизації, пошуково-варіативний, практично-дієвий, аналітичний) соціально-педагогічного супроводу, що є безперечним науковим доробком.

Не менш важливим результатом, отриманим дисертанткою у процесі дослідження, є визначення нею критеріїв та показників розвитку комунікативної культури молодших школярів ЗОШ. Автор правомірно виокремлює ціннісно-мотиваційний, емоційно-вольовий, мовленнєво-діяльнісний критерії, чітко і ґрунтовно їх розкриває, наголошуючи на їхньому взаємозв'язку і взаємообумовленості. Сильною стороною позиції дослідника вважаємо намагання чітко визначитися не лише з рівнями сформованості комунікативної культури молодших школярів, але й виявлення характеристик комунікативного компонента діяльності освітян загальноосвітніх шкіл-інтернатів та їхньої готовності до реалізації супроводжувального стилю взаємодії з дитиною незалежно від її когнітивних, емоційних, комунікативних, характерологічних та інших особливостей (стор. 113-115).

Заслуговує на схвалення реалізований здобувачем алгоритм проведення експериментальної роботи, поданий у третьому підрозділі першого розділу дисертації, де представлений опис обробки даних та аналіз результатів констатувального етапу експерименту.

Також важливими і логічним видається нам зміст дослідницько-експериментальної роботи, який конкретизовано та систематизовано за допомогою моделі соціально-педагогічного супроводу розвитку комунікативної культури дітей молодшого шкільного віку ЗОШ, представленої у сукупності взаємопов'язаних компонентів, що дозволила наочно уявити процес соціально-педагогічного супроводу розвитку комунікативної культури дітей молодшого шкільного віку в ЗОШ як цілісну систему, а також виділити складники в їхній єдності та взаємодії. Цілеспрямована робота з вихованцями та залучення до соціально-педагогічної роботи з ними усіх суб'єктів закладу інтернатного типу, наповнення взаємодії педагогів із дитиною освітніми ситуаціями викликають значний науковий інтерес. Варто підкреслити, що на етапі формувального експерименту реалізовувалися новаторські розробки автора, які відрізнялися оригінальністю, дієвістю і водночас високою результативністю.

Запровадження соціально-педагогічного проекту «Комунікативний портрет – поряд і разом» і тренінгу розвитку соціально-комунікативних умінь «Країна розуміння»; організація постійно діючого семінару «Комунікативна культура педагога як вимога сучасності» для педагогічних кадрів шкіл-інтернатів, інтеграція інтерактивних форм і методів освітньої діяльності через апробацію авторської соціально-педагогічної програми «Я серед інших» (у рамках діяльності гуртка «Школа спілкування») дозволили мотивувати та заохочувати молодших школярів до різноманітних видів діяльності, компенсуючи негативний вплив минулого соціального досвіду та надаючи дитині відчуття комфорту й захищеності. Результати педагогічного експерименту супроводжуються матеріалом у графічному зображенні, у вигляді таблиць, рисунків, які суттєво розширюють та унаочнюють змістове поле дисертаційної роботи.

Отже, дослідно-експериментальна перевірка визначених соціально-педагогічних умов розвитку комунікативної культури дітей молодшого шкільного віку ЗОШ у процесі соціально-педагогічного супроводу проведена авторкою кваліфіковано і підтвердила свою ефективність. Висновки дисертації відображають основний зміст. Вони чітко сформульовані, співвіднесені із завданнями, послідовні, змістовні.

Автореферат відповідає змістові дисертації й розкриває її основні положення. Матеріали, результати і висновки дисертаційної роботи можуть використовуватися в практиці роботи загальноосвітніх шкіл-інтернатів з комунікативного розвитку учнів молодших класів; у системі підвищення кваліфікації та перепідготовки вчителів, соціальних педагогів, вихователів, практичних психологів; у процесі створення навчально-методичних посібників і технолого-педагогічних проектів; під час викладання психолого-педагогічних та соціально-педагогічних дисциплін для майбутніх педагогів, соціальних педагогів та соціальних працівників, а також у самоосвітній діяльності педагогів нової української школи.

Позитивно оцінюючи дисертаційну роботу, вважаємо за необхідне вказати, що виконане дослідження не позбавлене окремих недоліків, побажань і певних дискусійних моментів:

1. У дисертації дістала уточнення низка провідних понять дослідження «комунікативна культура особистості», «розвиток комунікативної культури особистості», водночас варто було подати визначення поняття «комунікативна культура вихованця загальноосвітньої школи-інтернату», де було б відмічено особливості комунікативного розвитку дітей, які виховуються в умовах інтернатного закладу.

2. У підрозділі 1.1. (стор. 72) здобувачка ґрунтовно аналізує особливості і недоліки освітнього процесу загальноосвітньої школи-інтернату. На нашу думку, доцільно було б звернути увагу на негативні аспекти соціалізації вихованців у загальноосвітніх школах-інтернатах, зокрема на такий важливий для розвитку комунікативної культури особистості аспект як вузьке коло спілкування через закритий колектив, що призводить до труднощів у встановленні контактів із дорослими та однолітками, відчуженості та недовіри до людей.

3. Аналіз даних констатувального етапу педагогічного експерименту дозволив визначити кількісні показники рівнів розвитку комунікативної культури, поруч з якими бажано було б подати якісні показники, а також варто було б проаналізувати причини, які призвели до переважання низького рівня (стор. 152) розвитку комунікативної культури молодших школярів.

4. У дисертаційній роботі обмежена експериментальна база, оскільки в експерименті були задіяні загальноосвітні школи-інтернати Донецької і Харківської областей. Бажано було б розширити досвід запровадження соціально-педагогічного супроводу розвитку комунікативної культури дітей молодшого шкільного віку у загальноосвітніх школах-інтернатах інших областей.

5. Обґрунтовуючи соціально-педагогічні умови, Біличенко Г.В. компетентно підійшла до організації соціокультурного середовища ЗОШ щодо

розвитку комунікативної культури молодших школярів та визначення критеріїв ефективності його функціонування. Водночас залишилося незрозумілим, як авторка розуміє поняття «соціокультурне середовище загальноосвітньої школи-інтернату».

6. У роботі зміст експериментально-дослідної роботи конкретизовано та систематизовано за допомогою моделі соціально-педагогічного супроводу розвитку комунікативної культури дітей молодшого шкільного віку ЗОШ, варто було б її також відобразити у завданнях дослідження і представити в авторефераті.

Проте, висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дослідження, на його основні теоретичні і практичні результати. Вважаємо, що дисертація «Соціально-педагогічний супровід розвитку комунікативної культури дітей молодшого шкільного віку у загальноосвітніх школах-інтернатах», є завершеною науковою працею, результати якої мають суттєве значення для соціально-педагогічної науки. Дисертація за змістом, висновками, одержаними результатами відповідає пп. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р., № 567 від 27.07.2016 р., № 943 від 20.11.2019 р., № 607 від 15.07.2020 р.), а її авторка – Біличенко Ганна Валеріївна – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.05 – соціальна педагогіка.

Офіційний опонент

доктор педагогічних наук, професор,
завідувачка кафедри соціальної педагогіки
і соціальної роботи Миколаївського
національного університету імені В.О.Сухомлинського

Рогальська-Яблонська І.П.